

- лігенція і влада. Серія: Історія. — Одеса: Астропринт, 2003. — Вип. 1. — С. 148–156.
40. Місержи М. П. Політична пропаганда і демократичні процеси: взаємозв'язок та рівень розвитку (за матеріалами діяльності НРУ (1989–1992 рр.) Місержи М. П. // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. — Одеса: Астропринт, 2006. — Вип. 6. — С. 132–139.
41. Мардаренко О. В. НРУ та формування громадського суспільства в Україні / Мардаренко О. В. // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. — Одеса: Астропринт, 2009. — Вип. 15 — С. 131–135.
42. Овсієнко С. Л. Фракція Народного Руху у Верховній Раді України (1998 — початок 1999 рр.) / Овсієнко С. Л. // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. — Одеса: Астропринт, 2009. — Вип. 15 — С. 161–171.
43. Кожанов А. В. Протидія комуністичної влади створенню Народного Руху України на сторінках преси / Кожанов А. В. // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. — Одеса: Астропринт, 2012. — Вип. 25. — С. 239–245.

Надійшла до редакції 13.03.2019 р.

УДК 947.7+929

В. Ф. Деревінський

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАРОДНОГО РУХУ
УКРАЇНИ У 1992–1999 рр.**

Деревінський Василь Федорович, д. і. н., проф., професор кафедри політичних наук, e-mail: vasyldr@ukr.net

Київський національний університет будівництва і архітектури,
пр-т Повітрофлотський, 31, Київ, 03037, Україна

АНОТАЦІЯ

Народний Рух України був впливовою політичною партією в Україні у 1990-х рр. Завдячуючи голові НРУ у 1992–1999 рр. Вячеславу Чорноволу НРУ вдалося успішно трансформуватися з громадсько-політичної організації, зберегти організаційний і кадровий потенціал. В. Чорновіл зміг стабілізувати фінансове становище партії після реорганізації. У цій статті осмислюється особливості фінансового забезпечення діяльності НРУ під час керівництва партією Вячеслава Чорновола. Актуальність статті випливає з її теми, адже фінансове забезпечення для партії є одним із пріоритетних завдань її стабільного розвитку і діяльності. До проведення III Всеукраїнських зборів НРУ значне фінансування і матеріально-тех-

© Деревінський В. Ф., 2019

нічне забезпечення організації надходило від української діаспори. Після того, як делегати III Всеукраїнських зборів НРУ ухвалили рішення про трансформацію НРУ в політичну партію, фінансове забезпечення з діаспори фактично припинилося, набравши форм поодиноких незначних пожертв. Нове керівництво НРУ на чолі з В. Чорноволом залучило до фінансування партії внутрішньодержавні ресурси. Кошти надходили від благодійних пожертв українських підприємців, незначною була сума від членських внесків активістів партії. Здійснювалися заходи щодо отримання допомоги від представників української діаспори або грантової підтримки. В НРУ створили відповідні структури, завданням яких було забезпечувати фінансування партії. Таким чином, НРУ вдалося стабілізувати своє фінансове становище. Проте окремі підприємці спробували використати свою фінансову підтримку НРУ для встановлення контролю над партією.

Ключові слова: Народний Рух України, В. Чорновіл, фінанси, партія.

В. Ф. Деревінський

**ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАРОДНОГО РУХА
УКРАИНЫ В 1992–1999 гг.**

Деревинский Василий Федорович, д. и. н., проф., профессор кафедры политических наук, e-mail: vasyldr@ukr.net

Киевский национальный университет строительства и архитектуры,
пр-т Воздухофлотский, 31, Киев, 03037, Украина

АННОТАЦИЯ

Народный Рух Украины был влиятельной политической партией в Украине в 1990-х гг. Благодаря председателю НРУ в 1992–1999 гг. Вячеславу Чорноволу НРУ удалось успешно трансформироваться из общественно-политической организации, сохранить организационный и кадровый потенциал. В. Чорновил смог стабилизировать финансовое положение партии после реорганизации. В этой статье осмысливаются особенности финансового обеспечения деятельности НРУ во время руководства партией Вячеслава Чорновола. Актуальность статьи следует из ее темы, ведь финансовое обеспечение для партии является одной из приоритетных задач ее стабильного развития и деятельности. К проведению III Всеукраинского собрания НРУ значительное финансирование и материально-техническое обеспечение организации поступало от украинской диаспори. После того, как делегаты III Всеукраинского собрания НРУ приняли решение о трансформации НРУ в

политическую партию, финансовое обеспечение из диаспоры фактически прекратилось, обретя формы отдельных незначительных пожертвований. Новое руководство НРУ во главе с В. Чорноволем привлекло к финансированию партии внутригосударственные ресурсы. Средства поступали от благотворительных пожертвований украинских предпринимателей, незначительной была сумма от членских взносов активистов партии. Осуществлялись мероприятия по получению помощи от представителей украинской диаспоры или грантовой поддержки. В НРУ создали соответствующие структуры, задачей которых было обеспечивать финансирование партии. Таким образом, НРУ удалось стабилизировать свое финансовое положение. Однако отдельные предприниматели попытались использовать свою финансовую поддержку НРУ для установления контроля над партией.

Ключевые слова: Народный Рух Украины, В. Чорновил, финансы, партия.

V. F. Derevinsky

FINANCIAL SUPPORT OF THE PEOPLE'S MOVEMENT OF UKRAINE IN 1992–1999

Derevynskyi Vasyl Fedorovych, Doctor of Philology, Professor, Department of Political Science, e-mail: vasyldr@ukr.net

Kyiv National University of Construction and Architecture
Prospekt Povitroflotsky, 31, Kyiv, 03037, Ukraine

ABSTRACT

People's Movement of Ukraine was an influential political party in Ukraine in the 1990's. Thanks to the head of the NRU in 1992–1999 Vyacheslav Chornovil, the NRU succeeded in transforming itself successfully from a public-political organization, preserving its organizational and staffing potential. V. Chornovil was able to stabilize the financial situation of the party after the reorganization. This article focuses on the peculiarities of financial support for the activities of the NRU during the leadership of Vyacheslav Chornovil's party. The urgency of the article follows from its theme, since financial support for the party is one of the priorities of its stable development and activity. Prior to the holding of the Third All-Ukrainian Assembly of the Rukh, significant financing and material and technical support of the organization came from the Ukrainian diaspora. After the delegates of the Third All-Ukrainian Meeting of the Rukh decided to transform the NRU into a political party, financial support from the diaspora actually ceased, collecting forms of single small donations.

The new leadership of the NRU, led by V. Chornovil, attracted domestic resources to finance the party. The funds came from charitable donations of Ukrainian entrepreneurs, the amount of membership fees from party activists was insignificant. Measures were taken to obtain assistance from representatives of the Ukrainian diaspora or grant support. The NRU created the appropriate structures whose task was to provide funding for the party. Thus, the NRU managed to stabilize its financial position. However, some entrepreneurs tried to use their financial support to the Rukh to establish control over the party.

Key words: People's Movement of Ukraine, V. Chornovil, finance, party.

Однією з впливових політичних партій українського політичного життя 1990-х рр. був Народний Рух України. Ключову роль в його трансформації з громадсько-політичної організації народнофронтівського взірця в політичну партію зробив В'ячеслав Чорновіл. Завдячуючи йому модернізований Рух залишився найпотужнішим об'єднанням громадян, що сповідували національно-демократичні цінності. Зважаючи на значення Руху для української історії, відштовхуючись від реалій сьогоденного політичного життя, НРУ як феномен українського спротиву і державотворення 1990-х рр. залишається важливою темою наукових студій.

В українській історіографії відображений чималий пласт досліджень, присвячених Руху. Видано низку монографічних праць, зокрема під авторством Григорія Гончарука [1]. З ініціативи останнього в Одесі відбуваються наукові конференції, на яких науковці аналізують місце НРУ в історії та політиці. Досвід становлення Руху як явища, формування його ідейних основ, функціонування організаційних структур центрального і регіонального рівня, діяльності партійних активістів тощо багатомірний і на сьогодні ще різносторонньо не проаналізований. Не здійснено опрацювання усіх документів, пов'язаних з його існуванням, які зберігаються в державних або приватних колекціях.

У цій статті зроблена спроба осмислити особливості фінансового забезпечення діяльності НРУ. Предметних досліджень з цієї теми не проводилося. Не вдалося виявити документальних архівних матеріалів, які б детально розкривали партійну бухгалтерію. Тому в цій статті зроблена спроба розглянути певні

аспекти фінансового забезпечення НРУ під час керування партією В. Чорновола. Значення статті полягає в тому, що вона доповнить інформацію про НРУ та В. Чорновола. Окреслить важливу тему чергових наукових студій з питань Руху, адже фінансове забезпечення для партії є одним із пріоритетних завдань її стабільного розвитку і діяльності.

Великий вплив на існування та дієздатність НРУ мало фінансове питання, вирішення якого змушувало голову НРУ В. Чорновола та голову Секретаріату Руху докладати значних зусиль. До III Всеукраїнських зборів значне фінансування і матеріально-технічне забезпечення організації надходило від української діаспори. Після обрання делегатами III зборів курсу на трансформацію НРУ в політичну партію фінансове забезпечення з діаспори фактично припинилося, набравши форм поодиноких незначних пожертв. Ускладнив ситуацію для НРУ прийнятий Верховною Радою України закон про громадські об'єднання, яким заборонялося партіям займатися підприємницькою діяльністю. Одночасно було заборонено отримувати будь-яку фінансову та матеріальну допомогу від закордонних державних структур.

На відміну від багатьох інших держав законом не було передбачено надання державної допомоги політичним і громадським організаціям, чого особливо потребували ці структури в період свого становлення, для забезпечення розвитку в Україні громадянського суспільства [2, с. 61]. Депутат Верховної Ради України I–III скликань І. Коліушко вважає, що неприйняття у законні 1992 р. системи державного фінансування політичних партій призвело до того, що партії «...фактично були позбавлені повноцінних і легальних джерел фінансування. Адже за тієї економічної ситуації, в якій перебувала Україна тоді... немає, звісно, підстав сподіватися на те, що шляхом добровільних пожертвувань як громадських, так і фізичних осіб можна зібрати достатні кошти для легального фінансування» [3, с. 62].

В цій складній ситуації із забезпеченням фінансування НРУ В. Чорновола та керівнику Секретаріату Руху вдалося налагодити надходження коштів в Рух від підприємців, які були зацікавлені у діяльності НРУ, щодо створення законодавчої системи сприяння підприємництву в розрізі податкової, кредитної, інвестиційної політики. Під час роботи V Всеукра-

їнського з'їзду Руху вдалося започаткувати підприємницьку асоціацію «Економічний рух України», покликану надати матеріальну підтримку НРУ на виборах [4]. У 1993 р. В. Чорновіл зазначав, що Рух фінансується частково за рахунок членських внесків, а в основному завдяки спонсорській допомозі підприємців, а з-за кордону надходження є мізерними, лише на певні заходи [5].

Рух був зацікавлений у фінансовій і матеріальній допомозі діаспори. Поміж інших питання відновлення допомоги від української діаспори перебувало на порядку денному В. Чорновола під час його перебування у лютому-березні 1993 р. в США та Канаді [6]. В ході поїздок містами Північної Америки йому вдалося отримати певні кошти на Рух. Зокрема українська громада м. Чикаго пожертвувала близько 7 тис. доларів [7].

До розбалансування фінансового становища призвело загаломе зникнення 15 січня 1994 р. голови Секретаріату НРУ Михайла Бойчишина, якому, за словами В. Чорновола, так і не вдалося знайти відповідної заміни [8, с. 34]. Заходи з розшуку М. Бойчишина були використані владою для виявлення джерел фінансування Руху та залякування його спонсорів, що відбулося на діяльності партії та виборчій кампанії 1994 р. Як писав керівник «Рух-прес» Дмитро Понамарчук, на оперативній нараді в МВС 24 січня 1994 р. перший заступник міністра внутрішніх справ генерал-лейтенант Олександр Іщенко дав вказівку терміново призначити фінансове розслідування всієї діяльності НРУ. У поданій Голові Верховної Ради України Івану Плющу довідці про стан розслідування справи зникнення М. Бойчишина в.о. міністра МВС Валентин Недригайло зазначав, що М. Бойчин у день зникнення у телефонній розмові зі своєю дружиною сказав про «великі фінансові труднощі в Секретаріаті Руху» [9, с. 10]. Остання в листі до в.о. міністра МВС обурювалася фальсифікацією фактів у довідці МВС і заперечила, що вони розмовляли з чоловіком з приводу фінансових питань Руху. Відкинув закиди у фінансовій скруті Руху і В. Чорновіл, підкресливши, що «всі рахунки сплачено, і фінансова ситуація в організації нині не гірша за попередні місяці». У зв'язку з цим він відзначив прагнення слідчих органів зробити ревізію фінансових справ Руху, полякати спонсорів і, врешті-решт, перевести факт зникнення голови Секретаріату

з політичної площини у кримінальну. Підставами для таких висловлювань В. Чорновола послужили розмови з підприємцями, які звертали його увагу на те, що допити слідчих у справі Бойчишина подекуди схожі на відвертий шантаж [10]. У другій половині 1994 р. В. Чорновіл продовжував твердити про невідповідність зникнення М. Бойчишина, зазначаючи: «Політичний підтекст таємничого зникнення голови Секретаріату НРУ Михайла Бойчишина сьогодні безсумнівний, а цинізм, з яким правоохоронні органи, тільки імітуючи слідство, зводили порахунки з рухівськими прихильниками та спонсорами, безпрецедентний. У цьому ряді можна розглядати і напади на управи Руху в кількох областях України, і фізичний терор проти наших кандидатів в депутати, і потоптання закону під час проведення виборів» [11, с. 6].

Налагодити розгалужену систему фінансування Руху, за словами В. Чорновола, вдалося з приходом на посаду голови Секретаріату Руху Богдана Бойка. У ході проведення кількох нарад з представниками апарату Центрального проводу та на самому Центральному проводі було намічено заходи зі стабілізації фінансової ситуації. Ухвалили рішення провести «зондування» національно свідомих підприємців, які працюють на національну економіку і які не бачать себе поза національною економікою України. Завдання, на переконання Б. Бойка, було досить складним, оскільки підприємці не поспішали вкладати гроші в партію, приглядалися, вивчали, що в Русі будуть робити в економічному плані. Розпочали надавати фінансову допомогу і далі продовжуватимуть, коли НРУ буде перетворюватися на структуровану, сильну організацію. Для підприємців, як відмічав В. Чорновіл, робити капіталовкладення в Рух є вигідним, адже НРУ спрямовує свою діяльність на формування суспільства «матеріально незалежних і тому політично вільних громадян» [12]. Тому Рух є тією організацією, через політичну діяльність якої можна добиватися від виконавчих і законодавчих структур вирішення питань української національної економіки.

Вже на VI Всеукраїнському з'їзді НРУ Б. Бойком було заявлено про створення першого осередку національно свідомих підприємців у Києві, куди увійшли директори великих підприємств, банківських структур тощо. Приступили на Зборі і до

реалізації заходів співпраці обговорених на спільній конференції представників бізнесу і Руху. Відповідно в складі Центрального проводу утворили Економічну раду Руху, а на рівні областей — об'єднання підприємців, на районному рівні співпраця мала відбуватися безпосередньо з конкретними підприємцями.

У доповіді на VI Зборах В. Чорновіл запропонував реорганізувати Секретаріат Руху, звільнивши його від ідеологічної роботи та опікування рухівськими фракціями в представницьких органах та контрольованих НРУ органах виконавчої влади, передавши ці функції двом новоствореним управлінням [13]. Діяльність Секретаріату планувалось зосередити переважно на питаннях організаційного і фінансового характеру, зокрема фінансового забезпечення Руху, що у висліді мало поліпшити економічний стан НРУ.

Стратегія із залучення фінансової підтримки для Руху принесла результати, хоча й також спричинила конфліктні ситуації, пов'язані з приходом до Руху людей бізнесу, які прагнули використати партію у власних інтересах [14, с. 112]. За свідченням експертів, Рух виявився спроможним утримувати апарат партії і вести щомісячну видавничу діяльність із щомісячними видатками у 30 тис. доларів станом на 1995 р. Виходила друком прорухівська газета «Час-Тайм», видання якої особисто забезпечував голова Руху. Газета була збитковою для НРУ, оскільки видатки на один номер становили 5 тис. гривень, при 2 тис. гривень прибутку. Враховуючи, що Рух мав близько 40 власних друкованих видань — сумарні витрати на їх друк становили 30 417 грн на місяць або 365 004 грн на рік станом на 1995 р. На самофінансуванні перебувала низка крайових організацій, серед яких доволі потужну матеріальну і фінансову базу мали Житомирська, Рівненська і Тернопільська організації [15, с. 441]. При усіх цих витратах Рух виявився спроможним потратити на парламентську виборчу кампанію 1998 р. близько 3 мільйонів гривень [16]. Зазначені кошти вдалося зібрати партії з внутрішньоукраїнських джерел, адже підтримка з боку української діаспори від 1992 р. залишалася незначною. Не отримував Рух фінансової підтримки з боку іноземних організацій, за винятком часткової оплати семінарів і навчальних програм. Хоча питання закордонної фінансової допомоги НРУ неодноразово ставало предметом постійних спе-

куляцій з боку політичних противників цієї організації. Слід відмітити, що наявних фінансових і матеріальних ресурсів не вистачало для розгортання широкої пропагандистської та організаційної діяльності в масах [17, с. 95].

Незважаючи на тривалий період перебування в опозиції, відсутність стабільного фінансування, складну соціально-економічну та політичну ситуацію в країні, В. Чорноволу вдавалося утримати рухівський потенціал, стабілізувати внутрішньопартійну ситуацію та організаційно посилювати партію [18, с. 305]. Дмитро Павличко писав, що «В'ячеслав Чорновіл утримав і зміцнив НРУ як партію, організував фракцію Руху в парламенті» [19]. З-поміж інших партій НРУ характеризувався великим і дієвим управлінським апаратом та значною кількістю членів. За своєю чисельністю Рух перебував на другому місці серед українських партій. Впродовж 1990-х рр. НРУ був важливою правоцентристською партією в політичній структурі України.

Важливе значення для забезпечення такого становища мало формування фінансових ресурсів Руху. Керівництву НРУ на чолі з В. Чорноволом вдалося справитися з фінансовими викликами для партії. Залучення спонсорських коштів у партію мало і негативні моменти. Деякі з бізнесменів виявились серед організаторів захоплення партії, що призвело до розколу в НРУ у 1999 р. В цій статті окреслені певні аспекти фінансового забезпечення НРУ, вона не претендує на повноту висвітлення питання. Для дослідників предметне поле для пошуку з цього питання залишається відкритим.

Література та джерела

1. Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія: 1989–1996 рр. / Г. І. Гончарук. — Одеса: Астропринт, 2014. — 336 с.
2. Романюк А. Політико-правові аспекти фінансування партій: світовий досвід і Україна / А. Романюк, Ю. Шведа, О. Шумельда. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — 162 с.
3. Реалії політичного фінансування в Україні: матеріали «круглого столу», 29 квітня 2002 року, м. Київ / Проект «Аналіз фінансування виборчої кампанії». — К.: Європа XXI, 2002. — 92 с.
4. Рух готується до виборів // Голос України. — 1993. — 10 червня.
5. Нужно делать историю, а не писать о ней... [інтерв'ю з В. Чорноволом] / А. Шемет // Время. — 1993. — 4 декабря.
6. Архів Центрального проводу НРУ. — Довідка «Політична ситуація в Канаді».

7. О. К. В'ячеслав Чорновіл в Чикаго / О. К. // Українські вісті. — 1993. — 21 березня.
8. Михайло Бойчишин: зб. док., ст., спогадів / автор-упоряд. Н. Харчук. — К.: НРУ, 2009. — 87 с.
9. Довідка в.о. міністра МВС В. М. Недригайла Голові Верховної Ради України І. С. Плющу від 20 січня 1994 р. // Вісник Руху. — 1995. — Спеціальний випуск. Терор проти Руху. — С. 10.
10. Рух-прес. — 1994. — 15–22 лютого.
11. Чорновіл В. В ім'я Свободи, Правди, України / В. Чорновіл // Народний Рух України. Державність, демократія, реформи. — К.: Ред.-вид. відділ Руху; Вид.-культуролог. центр «Софія», 1994. — С. 2–14.
12. Чорновіл В. У Новий рік — з новим ділом і новим словом! / В. Чорновіл // Час-Тіме. — 1995. — 3 січня.
13. Чорновіл В. За Україну — українську! (Доповідь голови НРУ на шостих Зборах 15 грудня 1995 р.) / В. Чорновіл // Час-Тіме. — 1995. — 15 грудня.
14. Бондаренко К. Права в Україні: запекла боротьба за маргінес / К. Бондаренко // Часопис «І». — 2000. — Ч. 16. — С. 112.
15. Чорновіл В. Пульс української незалежності. Колонка редактора / В. Чорновіл; упоряд. В. Скачко; вступ. ст. та післямова Л. Ташук. — К.: Либідь, 2000. — 624 с.
16. Ковальський В. Прирастет ли Рух партиями? / В. Ковальський // Сегодня. — 1998. — 2 июня.
17. Майборода О. Суб'єктивний чинник в еволюції НРУ / О. Майборода // Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989–2009): мат. круглого столу, присв. 20-й річниці створення НРУ за перебудову, 22 вересня 2009 р., Київ / упоряд.: О. В. Андрощук, О. П. Коляструк. — К.: Ін-т іст. України НАН України, 2010. — С. 93–99.
18. Примуш М. В. Політико-правове регулювання діяльності політичних партій: монографія / М. В. Примуш. — Донецьк: ДонНУ, 2001. — 338 с.
19. Дмитро Павличко: «Подорож в окопи...» [інтерв'ю з Д. Павличком] / О. Никанарова // Урядовий кур'єр. — 1998. — 11 квітня.

Надійшла до редакції 04.02.2019 р.